

Submission date: 30 November 2020

Acceptance date: 31 May 2021

Publication date: 9 June 2021

**PELAKSANAAN *SULH* DALAM KES TUNTUTAN HARTA SEPENCARIAN
MELIBATKAN HARTANAH DI MAHKAMAH SYARIAH MALAYSIA: SATU ANALISIS**

**APPLICATION OF *SULH* IN JOINTLY ACQUIRED PROPERTY CASES INVOLVING REAL
ESTATE PROPERTY IN MALAYSIAN SHARIAH COURTS: AN ANALYSIS**

^{i*}Wan Azimin Wan Adnan, ⁱAhmad Hidayat Buang

ⁱJabatan Syariah dan Undang-Undang, Akademi Pengajian Islam Universiti Malaya, Kuala Lumpur

*(Corresponding Author) e-mail: wanaziminlawyer72@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.33102/mjssl.vol9no1.270>

ABSTRAK

Sulh telah berperanan di dalam menyelesaikan pertikaian pihak-pihak di dalam kes tuntutan harta sepencarian di Mahkamah Syariah. Berpandukan kepada perundangan dan Arahan Amalan, kes tuntutan harta sepencarian diagihkan terlebih dahulu untuk tindakan Pegawai *Sulh* sebelum melalui prosiding litigasi sekiranya Majlis *Sulh* menemui kegagalan. Keterhadan bidangkuasa Mahkamah Syariah dalam pentadbiran tanah menjadikan proses *sulh* suatu tugas yang mencabar. Kajian ini mengkaji pendekatan dan isu-isu pelaksanaan *sulh* di dalam penyelesaian kes tuntutan harta sepencarian melibatkan hartanah. Kajian ini menggunakan kaedah penyelidikan kualitatif melalui metode dokumentasi dan temu bual di dalam pengumpulan data. Analisis kandungan secara deskriptif digunakan bagi menganalisis data yang dikumpulkan dan penghakiman bagi kes-kes yang telah dilaporkan dan tidak dilaporkan. Kajian ini mendapati bahawa *sulh* telah berjaya membantu mahkamah di dalam mempercepatkan kes tuntutan harta sepencarian bergantung kepada komitmen dan kemahiran pegawai-pegawai *sulh* di dalam mengendalikannya serta kerjasama pihak-pihak. Pelbagai pendekatan telah diambil bagi penyelesaian kes tuntutan harta sepencarian melibatkan hartanah mengikut persetujuan pihak-pihak dan status hartanah yang berkaitan. Namun, penyelesaian tersebut adalah masih tertakluk kepada hukum syarak dan undang-undang. Kajian ini menjadi asas kepada Jabatan Kehakiman Syariah Malaysia (JKSM) bagi pemantapan pelaksanaan *sulh* sedia ada dan penyediaan garis panduan yang seragam bagi pelaksanaan *sulh* yang berkesan di seluruh Mahkamah Syariah di Malaysia.

Kata Kunci: Mahkamah Syariah, *sulh*, hartanah, harta sepencarian

ABSTRACT

Sulh has played a role in resolving disputes between the parties in jointly acquired property cases in the Syariah court. Based on the legislation and practice direction, the case of jointly acquired property is sorted beforehand to be dealt by *sulh* officer before going through the litigation proceedings if the Majlis *Sulh* failed. The limited jurisdiction of the Syariah court in land administration makes the *sulh* process a challenging task. This study examines the approach and issues of implementation of *sulh* in resolving jointly acquired property cases involving real estate. This study uses qualitative data collection through documents and interviews. Descriptive content analysis is used to analyze the data collected and judgement in reported and unreported cases that have successfully assisted the court in facilitating the case of harta sepencarian. It is found that the successful resolved case is depending on the commitment and skills of the *sulh* officers in handling it as well as the cooperation of the parties. Various approaches have been taken for the settlement of harta sepencarian in accordance with the agreement of the parties and the status of related real estate property. However, the settlement is still subject to Islamic law and statute. This study is the basis for the Malaysian Syariah Judiciary Department (JKSM) to improve the existing application of *sulh* and to create uniformity of guidelines for the effective implementation of *sulh* throughout the Syariah Courts in Malaysia.

Keyword (s): *Syariah Courts, Sulh, real estate, harta sepencarian*

Pendahuluan

Di Malaysia, pertikaian berkaitan dengan harta sepencarian adalah terletak di bawah bidang kuasa Mahkamah Syariah bagi mendengar dan memutuskan berkaitan dengan harta yang diperolehi oleh pihak suami dan isteri dalam tempoh masa perkahwinan. Harta sepencarian ditakrifkan sebagai harta yang diperolehi bersama suami dan isteri semasa perkahwinan berkuat kuasa mengikut syarat-syarat yang ditentukan oleh Hukum Syarak sebagaimana disebut dalam peruntukan Seksyen 2, Akta Undang-undang Keluarga Islam (Wilayah Persekutuan) 1984. Mahkamah Syariah mempunyai bidang kuasa untuk mendengar pertikaian mengenai harta sepencarian orang-orang Islam dan memutuskan samada suami atau isteri berhak terhadap harta itu dan menentukan kadar bahagian masing-masing. Perintah pembahagian turut dikeluarkan samada harta tersebut hasil usaha bersama pihak-pihak atau salah satu daripada mereka. Harta sepencarian ini berhak dituntut samada oleh pihak suami atau isteri samada selepas berlaku perceraian atau selepas berlaku kematian salah satu pihak.

Sehubungan dengan peruntukan perundangan itu, kajian ini mendapati bahawa Mahkamah Syariah mempunyai bidang kuasa yang terhad di dalam pentadbiran hartanah orang-orang Islam dan memberi kesan di dalam pelaksanaan *sulh* yang dijalankan di Mahkamah Syariah. Perintah persetujuan yang dikeluarkan oleh Mahkamah Syariah adalah tertakluk kepada bidang kuasa yang terhad tersebut. Oleh itu perjanjian persetujuan yang dirangka oleh pegawai *sulh* perlu berada di dalam skop bidang kuasa Mahkamah Syariah di dalam hal ehwal pentadbiran Mahkamah Syariah.

Artikel ini membincangkan tentang pelaksanaan *sulh* di dalam penyelesaian kes tuntutan harta sepencarian di Mahkamah Syariah di Malaysia dari aspek amalan dan isu-isu yang berkaitan. Terdapat empat tajuk yang menjadi tema perbincangan di dalam artikel ini iaitu peruntukan harta sepencarian di dalam statut, kedudukan *sulh* dalam perundangan, kelebihan *sulh*, penyelesaian *sulh* dalam kes tuntutan harta sepencarian di Mahkamah Syariah dan cadangan penambahbaikan.

Peruntukan Harta Sepencarian di dalam Statut

Pada asasnya, harta sepencarian adalah berteraskan kepada adat Melayu kerana tiada dalil khusus didapati daripada nas Syarak (Ibrahim Lembang, 2008). Melihat kepada amalan masyarakat Melayu, harta sepencarian adalah termasuk di dalam adat Melayu, tetapi ia tidak menyalahi peruntukan yang terdapat di dalam Hukum Syarak yang mengiktiraf pekerjaan dan tanggungjawab masing-masing bagi memperoleh harta dengan usaha mereka bersama. Selagi mana tidak ada bukti atau pengakuan bahawa harta-harta yang diperolehi itu adalah hak masing-masing sama ada dari pemberian orang lain atau harta pusaka dan sebagainya, maka ia adalah termasuk di dalam harta sepencarian. Harta sepencarian adalah

PELAKSANAAN *SULH* DALAM KES TUNTUTAN HARTA SEPENCARIAN MELIBATKAN HARTANAH DI MAHKAMAH SYARIAH MALAYSIA: SATU ANALISIS

termasuk dalam hak mereka yang terlibat di dalam perkahwinan kerana mereka sama-sama berusaha mencari harta secara langsung mahupun tidak langsung. Hak ini boleh dituntut oleh waris-waris kerana hak itu akan berpindah kepada waris sekiranya pemilik hak itu meninggal dunia. Walaupun kedudukan harta sepencarian masih lagi dikira sebahagian daripada adat Melayu, namun diberi kedudukan dalam undang-undang (Salleh Buang, 1998).

Berdasarkan kepada perutusan enakmen Johor, Melaka, Perlis, Pulau Pinang, Sabah, Terengganu dan Wilayah-Wilayah Persekutuan, harta sepencarian ditafsirkan sebagai "harta yang diperolehi bersama oleh suami isteri semasa perkahwinan berkuat kuasa mengikut syarat yang ditentukan oleh hukum syara'. Harta tersebut diperolehi dalam tempoh perkahwinan sesebuah pasangan sekiranya wujudnya sumbangan sama ada secara langsung atau tidak langsung daripada suami atau isteri dalam memperolehi harta tersebut. Oleh yang demikian, harta pusaka dan harta yang diperolehi sebelum daripada perkahwinan tidak dianggap sebagai harta sepencarian. Harta yang diperolehi sebelum daripada perkahwinan, tetapi harta tersebut dapat dikembangkan di dalam tempoh perkahwinan sesebuah pasangan adalah juga dianggap sebagai harta sepencarian.

Kategori harta-harta dalam Adat Perpatih mempunyai sedikit perbezaan. Harta pembawa ialah harta yang dimiliki oleh seseorang lelaki yang diperolehi sama ada ketika masih bujang atau harta yang diberikan oleh ibunya. Sekiranya berlaku perceraian antara suami dan isteri, maka harta tersebut hendaklah dikembalikan semuanya kepada suku-sukunya (pihak lelaki sahaja), lebih-lebih lagi jika si suami meninggal dunia. Ini bermakna si isteri tidak berhak untuk mendapatkan harta tersebut meskipun harta tersebut menjadi milik suaminya ketika si suami masih hidup. Harta dapatan pula ialah harta yang dimiliki oleh seseorang wanita sebelum daripada perkahwinannya dengan si suami. Harta ini diperolehinya sama ada secara pemberian ataupun melalui hasil usahanya sendiri sebelum daripada perkahwinan tersebut. Si suami hanya boleh untuk mengusahakan harta tersebut tetapi bukan memiliki harta tersebut kerana hak milik harta tersebut masih menjadi milik si isteri. Dalam kes harta seumpama ini, jika berlaku perceraian terhadap pasangan tersebut, maka si suami tidak berhak untuk mendapatkan harta tersebut. Sebaliknya harta tersebut akan diberikan kepada anak perempuan daripada pasangan tersebut. Sekiranya pasangan tersebut tidak mempunyai zuriat, maka harta tersebut hendaklah diserahkan kepada ahli keluarga atau suku perempuan tersebut.

Penyelesaian secara *sulh* digunapakai secara jelas di dalam kes-kes pertikaian harta suami isteri yang tidak jelas hak milik antara keduanya. Dalam keadaan ini pendekatan *sulh* adalah salah satu kaedah bagi maksud untuk meleraikan pertikaian sesama suami isteri tersebut. Perundingan *sulh* adalah lebih diutamakan dan digalakkan di dalam urusan pertikaian harta yang tidak dapat dibuktikan pemilihan sebenar harta tersebut. Apa-apa asas penyelesaian dan fakta-fakta bagi tujuan menjelaskan sumbangan secara langsung atau tidak langsung di dalam pemilikan dan perolehan harta tersebut boleh dikemukakan di dalam perundingan *sulh* itu, namun aspek toleransi adalah lebih utama bagi menjaga hubungan yang sudah sedia wujud. Sayyid Abdul Rahman bin Muhammad bin Hussain bin Umar telah menyebut di dalam Kitab *Bughyah al-Mustarsyidin* yang meletakkan *sulh* sebagai kaedah penyelesaian sebagai asas sandaran hukum syarak bagi pertikaian harta suami isteri ('Alāwī, t.t.), sebagaimana petikan yang bermaksud:

"Telah bercampur harta suami isteri dan tidak diketahui harta siapa yang lebih banyak tidak ada tanda-tanda yang dapat membezakan harta salah seorangnya. Kemudian berlaku perpisahan antara keduanya ataupun mati, maka tidak sah salah seorang dari mereka (suami isteri) atau warisnya memerintah (mengguna) sesuatu daripada harta itu sebelum dapat dibezakan ataupun sebelum adanya sulh atau persetujuan antara pihak-pihak, kecuali bersama-sama dengan pemiliknya oleh kerana tidak ada murajjih (tanda yang membezakan di antara harta-harta berkenaan) seperti mereka berkata masalah ini sama seperti jika bercampur burung merpati keduanya (suami isteri) di ketika itu boleh digunakan jika boleh diketahui atau dibezakan keduanya. Tetapi jika tidak diketahui dan tidak dapat dibezakan perkara itu hendaklah ditangguhkan sehingga suami isteri atau waris keduanya berdamai dengan melafazkan perdamaian ataupun menghibah dengan sama banyak atau waris orang-orang sempurna (bukan Mahjur Alaih) dan wajib supaya jangan terkurang pembahagiannya dari setengah bagi orang yang mahjur (orang yang tidak dibenarkan mentadbir harta) tetapi jika

berlaku perbezaan yang tetap bahawa salah seorang dari keduanya suami isteri mendapat pendapatan yang lebih banyak dari seorang lagi, maka perdamaian (sulh) dan penyerahan (hibah) adalah berdasarkan demikian (lebih kurang). Jika mereka tidak menyetujui sesuatu pun daripada yang demikian, maka pihak yang memiliki sesuatu dari harta yang didengar cakap melalui sumpah, 'Bahawa harta itu miliknya' tetapi jika harta itu dimiliki oleh keduanya dan masing-masing memegang harta maka masing-masing boleh meminta pihak yang lain bersumpah, kemudian harta itu dibahagi dua”.

Berdasarkan apa yang telah dinyatakan di dalam teks fiqh tersebut sebelum penghakiman yang diputuskan oleh hakim terlebih dahulu dimulai dengan proses perundingan *sulh*. Perundingan ini mampu menyelesaikan pertikaian ke atas pemilikan harta sepencarian suami isteri yang diperolehi di dalam tempoh masa perkahwinan. Keterangan berkaitan dengan status harta dan sumbangan pihak-pihak di dalam perolehan harta terbabit menjadi perkara sampingan semasa proses perundingan *sulh* kerana matlamat yang lebih utama adalah untuk menyelesaikan pertikaian secara damai dan mengekalkan hubungan antara kedua-dua belah pihak. Sekiranya perdamaian *sulh* menemui kegagalan proses perbicaraan dengan keterangan pihak-pihak menjadi sesuatu yang utama dan kaedah sumpah adalah salah satu jalan yang boleh dibuat bagi mensabitkan hak milik harta terbabit.

Peruntukan seksyen 58 Akta Undang-Undang Keluarga Islam Wilayah Persekutuan (pindaan) 2006 memperuntukkan:

- 1) *Mahkamah adalah mempunyai kuasa, apabila membenarkan lafaz talaq atau apabila membuat suatu perintah perceraian, memerintahkan supaya apa-apa aset yang diperolehi oleh pihak-pihak itu dalam masa perkahwinan dengan suatu usaha bersama mereka dibahagi antara mereka atau supaya mana-mana aset dijual dan hasil jualan itu dibahagikan antara pihak-pihak itu.*
- 2) *Pada menjalankan kuasa yang diberi oleh subseksyen (1), Mahkamah hendaklah mengambil perhatian tentang;*
 - a) *takat sumbangan-sumbangan yang telah dibuat oleh tiap-tiap satu pihak dalam bentuk wang, harta atau kerja bagi memperoleh aset-aset itu; apa-apahutang yang terhutang oleh suatu pihak yang telah dilakukan bagi manfaat bersama; keperluan-keperluan anak-anak yang belum dewasa dari perkahwinan itu, jika ada dan, tertakluk kepada pertimbangan-pertimbangan itu. Mahkamah hendaklah membuat pembahagian yang sama banyak.*

Berdasarkan kepada kes-kes yang telah diputuskan harta sepencarian boleh wujud dalam tiga keadaan berikut;

- i) Harta yang diperolehi bersama oleh suami isteri semasa perkahwinan berkuat kuasa menurut syarat-syarat yang ditentukan oleh Hukum Syarak, dengan usaha bersama mereka; atau
- ii) Harta yang diperolehi bersama oleh suami isteri semasa perkahwinan berkuat kuasa menurut syarat-syarat yang ditentukan oleh Hukum Syarak, dengan usaha tunggal satu pihak kepada perkahwinan itu; atau
- iii) Aset-aset yang dipunyai oleh satu pihak sebelum perkahwinan itu yang telah dimajukan pada sebahagian besarnya dalam masa perkahwinan itu berkuat kuasa menurut syarat-syarat yang ditentukan oleh Hukum Syarak oleh pihak yang satu lagi atau dengan usaha bersama suami isteri.

Faktor-faktor yang diberi perhatian oleh Mahkamah Syariah dalam memutuskan bahagian suami atau isteri terhadap harta sepencarian hasil usaha bersama pihak-pihak sebagaimana dinyatakan dalam peruntukan Seksyen 122(2), Enakmen 2003 Selangor adalah:

- i) Takat sumbangan-sumbangan yang telah dibuat oleh tiap-tiap satu pihak dalam bentuk wang, harta atau kerja bagi memperoleh aset-aset itu.
- ii) Apa-apa hutang yang terhutang oleh salah satu pihak yang telah dilakukan bagi manfaat bersama mereka.

- iii) Keperluan anak-anak yang belum dewasa dari perkahwinan itu (jika ada) dan tertakluk kepada pertimbangan-pertimbangan itu, mahkamah hendaklah membuat pembahagian yang sama banyak.

Isu tuntutan harta sepencarian selepas berlaku kematian suami atau isteri menimbulkan konflik dan tanggapan berbeza di antara Mahkamah Syariah di negeri-negeri. Peruntukan seksyen 122 berkaitan dengan harta sepencarian di dalam enakmen undang-undang keluarga Islam negeri-negeri tidak menyatakan secara khusus tentang tuntutan harta sepencarian selepas kematian salah satu pihak suami atau isteri tetapi wujud penafsiran bahawa maksud perceraian yang dinyatakan adalah termasuk juga perceraian selepas kematian. Tafsiran yang pelbagai ini menimbulkan ketidakselarasan di antara negeri-negeri sehingga satu arahan amalan dikeluarkan yang membenarkan tuntutan selepas kematian salah satu pihak dibenarkan dibuat di Mahkamah Syariah untuk penyelarasan (Arahan Amalan No. 5 Tahun 2003).

Kedudukan *sulh* di dalam Akta / Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah

Akta / Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah merupakan undang-undang prosedur yang dirujuk oleh Hakim Mahkamah Tinggi bagi mendengar dan membicarakan kes-kes tuntutan melibatkan hartanah orang-orang Islam. Selain daripada melalui proses litigasi, pendekatan *sulh* telah diperuntukkan di dalam Seksyen 99, Akta/ Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (ETMS) bagi membenarkan perundingan antara kedua-dua pihak untuk menyelesaikan pertikaian pada mana-mana peringkat prosiding. Peruntukan seksyen 99 ETMS adalah selaras dengan perkhidmatan *sulh* dan penempatan pegawai *sulh* di mahkamah-Mahkamah Syariah seluruh negara yang ditugaskan untuk mengendalikan majlis-majlis *Sulh*.

Seksyen 99, Akta Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Wilayah-Wilayah Persekutuan) 1998:

“Pihak-pihak dalam apa-apa prosiding boleh, pada mana-mana peringkat prosiding itu, mengadakan sulh untuk menyelesaikan pertikaian mereka mengikut apa-apa kaedah yang ditetapkan atau, jika tiada kaedah sedemikian, mengikut hukum syarak”

Berdasarkan kepada seksyen 99 Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah di atas pihak-pihak boleh memohon kepada hakim bicara untuk menangguhkan perbicaraan kes bagi merujuk kes mereka kepada perundingan *sulh*. Hakim bicara dengan menggunakan budibicaranya boleh bertindak untuk membenarkan pihak-pihak berunding sesama mereka atau merujuk kes mereka kepada Pegawai *Sulh* untuk tindakan seterusnya atau memanggil pihak-pihak mengadakan *sulh* dihadapannya. Merujuk kepada Kaedah Tatacara Mal *Sulh* digunapakai di negeri-negeri, penangguhan kes untuk tindakan Pegawai *Sulh* adalah dalam tempoh masa 90 hari. Sebarang persetujuan penyelesaian yang diperolehi daripada Majlis *sulh* akan dijadikan perjanjian penyelesaian dan ditandatangani oleh pihak-pihak yang terlibat secara sukarela dan sukhati.

Hakim akan mengeluarkan perintah hasil daripada persetujuan yang dicapai oleh pihak-pihak berdasarkan seksyen 131 ETMS setelah berpuas hati bahawa perjanjian penyelesaian tersebut adalah bertepatan dengan hukum syarak dan undang-undang. Bagi kes yang telah berjaya di peringkat Majlis *Sulh*, maka perintah penghakiman persetujuan akan dikeluarkan oleh hakim yang akan terus merekodkan persetujuan tersebut di mana-mana peringkat prosiding tanpa perlu melalui proses perbicaraan biasa.

Peruntukan seksyen 94 memperuntukkan bahawa perjanjian persetujuan yang dicapai antara kedua-dua belah pihak di mana-mana peringkat prosiding adalah perlu direkodkan termasuk terma perjanjian tersebut. Apa-apa tuntutan di atas kausa tindakan yang sama diatas persetujuan yang telah dijadikan perintah penghakiman persetujuan dijadikan satu pembelaan *res judicata*.

Seksyen 94 Akta Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Wilayah-Wilayah Persekutuan) 1998, menyebut:

94. Jika dengan persetujuan pihak-pihak sesuatu tindakan telah diselesaikan, Mahkamah boleh pada bila-bila masa dengan persetujuan pihak-pihak itu merekodkan hakikat penyelesaian itu dengan terma-termanya dan rekod penyelesaian itu hendaklah menjadi pembelaan dengan cara *res judicata* dalam tindakan kemudiannya bagi kausa tindakan yang sama, atau bagi kausa tindakan yang pada matannya adalah sama.

Berdasarkan kepada peruntukan seksyen 99 ETMS ini menjelaskan bahawa di dalam kes-kes tuntutan melibatkan pertikaian hartanah boleh diselesaikan secara *sulh* mengikut tafsiran yang luas. Perkhidmatan *sulh* yang disediakan di seluruh Mahkamah Syariah adalah berteraskan kepada perundangan statutori yang jelas dan digalakkan di dalam sistem pengadilan dalam Islam. Sekiranya pihak-pihak bersetuju dengan apa yang telah diputuskan di dalam Majlis *Sulh*, mereka akan diminta untuk menandatangani perjanjian persetujuan. Ini bermakna proses perbicaraan yang memakan masa yang lama dapat diringkaskan melalui proses perundingan *sulh*.

Pelaksanaan *sulh* yang berada di bawah struktur dan pentadbiran Mahkamah Syariah adalah berdasarkan kepada peruntukan undang-undang statutori dan peraturan-peraturan khusus seperti Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah, Kaedah-kaedah Tatacara Mal (*Sulh*), Arahan-Arahan Amalan, Manual Kerja *Sulh*, Kod Etika Pegawai *Sulh* dan sebagainya. Kedudukan *sulh* yang berpunca kuasa daripada perundangan yang digariskan menjadikan *sulh* adalah proses terbaik bagi penyelesaian kes tuntutan hartanah orang-orang Islam yang kompleks (Wan Azimin Adnan dan Ahmad Hidayat, 2019). Perundangan yang menjelaskan skop bidangkuasa dan tanggungjawab pegawai *sulh* membantu melicinkan lagi perjalanan Majlis *Sulh* dan mendatangkan kesan positif kepada penyelesaian kes di Mahkamah Syariah.

Kelebihan Penyelesaian secara *Sulh*

Proses *sulh* yang lebih cepat dan menjimatkan kos menjadikan penyelesaian pertikaian ini semakin diminati oleh masyarakat kini. Penyelesaian secara *sulh* adalah persetujuan yang dicapai secara pasti dengan pihak-pihak menyatakan keputusan mereka masing-masing dengan keredhaan dan disaksikan oleh pengerusi Majlis *sulh* yang berautoriti. Perjanjian penyelesaian yang ditandatangani adalah bukti secara bertulis sebagai akad persetujuan masing-masing. Oleh itu *sulh* berfungsi sebagai mekanisme terbaik bagi menamatkan pertikaian secara perundingan damai dan digalakkan di dalam sistem kehakiman Islam.

Kelebihan *sulh* telah terbukti berkesan menyelesaikan pertikaian yang terbit daripada tuntutan hak masing-masing yang boleh menimbulkan konflik berpanjangan diantara pihak-pihak sekiranya tempoh masa penyelesaian kes tersebut memakan masa yang panjang melalui proses litigasi. Penjimatan masa melalui perundingan *sulh* terhasil apabila pihak-pihak tidak perlu mengemukakan bukti-bukti dan memberi keterangan secara detail sehingga termasuk membawa saksi-saksi sebagaimana di dalam proses perbicaraan. Maklumat-maklumat penting dapat diselaraskan melalui perbincangan dalam suasana terkawal dan jauh daripada tekanan mana-mana pihak.

Sulh pada sudut perlaksanaan adalah bersifat fleksibel tetapi ianya adalah lebih fokus ke arah penyelesaian terhadap tuntutan pihak-pihak yang terlibat. Persoalan yang kurang penting tidak dianggap sebagai isu yang dipertikaikan tidak akan dipanjangkan perbincangannya. Semasa sesi *sulh* pihak-pihak lebih tertumpu kepada mengenalpasti keperluan dan kepentingan masing-masing dan membuat pilihan bagi memenuhi keperluan-keperluan tersebut. Proses ini secara tidak langsung menyedarkan pihak-pihak dan membolehkan mereka mengetahui status masing-masing serta mencari penyelesaian dalam suasana saling hormat-menghormati.

Perbincangan dalam majlis *sulh* yang tertutup dengan peraturan-peraturan yang khusus sebagaimana digariskan di dalam prinsip-prinsip *sulh* menjadikan suasana perbincangan *sulh* lebih bersifat menjaga kerahsiaan dan hubungan pihak-pihak. Tiada pihak yang boleh menjadikan apa-apa perkara yang dibangkitkan di dalam majlis *sulh* sebagai keterangan di mana-mana sesi perbicaraan di mahkamah kerana ianya termasuk dalam prinsip kerahsian yang digariskan. Oleh itu hubungan antara pihak-pihak dapat dikekalkan dan privasi pihak-pihak akan terpelihara.

Keputusan yang diperolehi ini juga akan dipatuhi dan mendapat kerjasama kedua-dua pihak yang bersetuju di atas perintah yang dikeluarkan kerana ia adalah dari kehendak mereka sendiri. Oleh itu kejayaan kes yang melalui proses *sulh* ini adalah amat bergantung kepada kesediaan dan komitmen pihak-pihak yang bertikai untuk mencapai persetujuan. Kelebihan-kelebihan yang diperolehi melalui proses *sulh* atau juga dikenali sebagai kaedah penyelesaian alternatif dapat menjimatkan masa dan perbelanjaan pihak-pihak yang bertikai kerana ia tidak melalui proses perbicaraan yang formal dan rumit dan dapat mengurangkan kes-kes yang tertangguh di mahkamah. Kedua-dua pihak yang bertikai mampu untuk melaksanakan tanggungjawab selaras dengan keputusan yang mereka sendiri telah tetapkan. Kepuasan terhadap penyelesaian persetujuan bersama yang dicapai mengurangkan kebarangkalian untuk meneruskan pertikaian melalui proses litigasi (Ainul Jariah Maidin & Intan Syahrina, 2010).

Pendekatan *Sulh* dalam Penyelesaian kes tuntutan harta sepencarian

Kajian mendapati kes tuntutan harta sepencarian adalah kes yang perlu terlebih dahulu dirujuk kepada majlis *sulh* diperingkat pendaftaran sebagaimana Arahan Amalan No. 1 Tahun 2010. Kes tuntutan harta sepencarian adalah kes yang perlu didengar dan diputuskan di Mahkamah Tinggi Syariah adalah selaras dengan Arahan Amalan No. 6 Tahun 2006 yang menentukan Mahkamah Tinggi Syariah adalah berbidangkuasa bagi memutuskan kes tuntutan harta sepencarian yang melibatkan harta alih dan tak alih. Oleh sebab kes-kes harta sepencarian kebanyakannya adalah melibatkan aspek pertikaian melibatkan hartanah maka amat sesuai Mahkamah Tinggi Syariah diberi bidang kuasa bagi mengendalikan kes-kes tersebut. Bersesuaian dengan peruntukan Seksyen 421(A) Kanun Tanah Negara 1965 yang turut mengiktiraf perintah yang dikeluarkan oleh Mahkamah Tinggi Syariah berkaitan dengan perletakhakkan tanah sebagaimana Mahkamah Tinggi Sivil.

Dalam konteks penyelesaian kes tuntutan harta sepencarian, *sulh* merupakan kaedah penyelesaian yang utama. Kajian telah menunjukkan *sulh* mendominasi penyelesaian pertikaian kes-kes harta sepencarian di negeri-negeri terpilih (Mohd Norhusairi bin Mat Hussin, 2014). Pada sudut amalan di Mahkamah Tinggi Syariah kes tuntutan harta sepencarian adalah antara kes-kes yang perlu diagihkan kepada Majlis *Sulh* pada peringkat pendaftaran. Berdasarkan kepada Arahan Amalan No 1 tahun 2010, pendaftaran kes harta sepencarian, notis *sulh* dikeluarkan kepada kedua-dua pihak untuk hadir ke majlis *sulh* pada masa dan tarikh ditetapkan. Penggunaan teknologi IT turut digunakan sepenuhnya di dalam pelaksanaan *sulh* dari segi agihan kes, penyediaan perjanjian persetujuan, draf perintah persetujuan dan laporan statistik kes-kes *sulh* melalui sistem E-Syariah (Modul *Sulh*).

Penyeragaman proses kerja *sulh* telah diselaraskan di seluruh Mahkamah Syariah melalui Arahan Amalan No 7 tahun 2015 yang memperincikan setiap tindakan dan proses kerja dengan carta aliran yang lengkap bagi mencapai tujuan *sulh* itu sendiri untuk mempercepatkan dan memudahkan penyelesaian kes-kes di Mahkamah Syariah. Carta alir proses pelaksanaan *sulh* tersebut amat membantu pegawai-pegawai *sulh* memainkan peranan mereka masing-masing. Melalui carta aliran tersebut dijelaskan secara terperinci setiap proses kerja dan tindakan pihak-pihak yang terlibat dalam tempoh masa yang diperuntukkan bermula daripada urusan kaunter pendaftaran, agihan kes kepada pegawai *sulh*, tindakan bagi kategori kes yang berjaya, gagal dan tidak hadir hingga kepada peringkat laporan dan penyediaan draf perintah persetujuan hakim.

Dalam pengendalian Majlis *Sulh*, peranan pegawai *sulh* adalah penting bagi kelancaran dan mencapai persetujuan antara pihak-pihak. Penguasaan ilmu tentang hukum syarak dan undang-undang serta kemahiran komunikasi berkesan adalah keperluan bagi seorang pegawai *sulh*. Pengendalian kes-kes harta sepencarian bermula dengan pihak-pihak dibenarkan untuk membentangkan tuntutan dan pandangan masing-masing dihadapan pegawai *sulh*. Pegawai *sulh* berperanan untuk memastikan bahawa hanya perkara-perkara yang bersangkutan dengan kes sahaja dibenarkan untuk disebut. Peranan pegawai *sulh* juga memberi garis panduan kepada pihak-pihak untuk tujuan mencari penyelesaian terhadap kes yang *disulhkan*. Biasanya penyata tuntutan akan dijadikan sebagai asas perbincangan

pihak-pihak. Persetujuan terhadap item-item yang tercatat di dalam penyata tuntutan tersebut akan dicatat sebagai perkara-perkara utama.

Sehubungan dengan itu dalam kes harta sepencarian, pegawai *sulh* perlu berperanan secara profesional untuk mendapatkan persetujuan kedua-dua pihak terlebih dahulu terhadap harta-harta yang dituntut yang dikatakan sebagai harta sepencarian. Oleh sebab itu, maklumat-maklumat berkaitan harta tersebut dikira sebagai suatu kemestian sebelum perbincangan majlis *sulh* bermula. Dokumen-dokumen yang berkaitan dengan harta khususnya geran hak milik tanah hendaklah dikemukakan bagi tujuan untuk menentukan hak milikan hartanah-hartanah yang terbabit.

Selain daripada penentuan status hartanah yang terlibat, kadar sumbangan pihak-pihak tersebut dijadikan agenda perbincangan bagi menjelaskan hak pemilikan masing-masing ke atas harta terbabit. Namun perbincangan di dalam majlis *sulh* ini tidak terlalu terperinci sebagaimana sesi keterangan di dalam perbicaraan. Aspek bertolak ansur untuk mencari penyelesaian terhadap kes adalah diutamakan daripada terlalu menumpukan kepada sudut hak pemilikan masing-masing. Terdapat juga pendekatan untuk menukarganti hartanah yang dipertikaikan dengan tukaran wang ringgit atau harta alih yang lain seperti kenderaan dan sebagainya. Antara perkara utama yang hangat diperbincangkan adalah dalam kes hartanah yang masih belum dilunaskan hutangnya di bank atau harta gadaian.

Berdasarkan kepada perjanjian persetujuan yang telah ditandatangani oleh pihak-pihak yang bertikai, senarai harta-harta yang diterima sebagai harta-harta sepencarian disahkan terlebih dahulu secara persetujuan bersama sebelum dinyatakan bahagian yang diperolehi oleh pihak-pihak. Terma-terma perjanjian persetujuan menjelaskan bahagian-bahagian pihak-pihak yang dipersetujui untuk penyelesaian kes tersebut. Oleh itu tidak dinafikan penyelesaian yang diambil adalah bersifat muafakat dan bertolak ansur. Dengan menggunakan perkataan 'secara sukarela' dan penurunan tandatangan di atas perjanjian persetujuan tersebut dilihat sebagai unsur keredhaan di dalam akad *sulh* di dalam perundangan Islam. Kajian yang telah dilaksanakan mendapati terdapat pendekatan untuk menyerahkan harta-harta yang dipertikaikan kepada pihak ketiga seperti anak-anak mereka sebagai hadiah (Noorul Huda Sahari et al, 2015). Pendekatan ini dapat memastikan harta tersebut kekal tanpa perlu dijual bagi tujuan pembahagian hak milik harta sepencarian masing-masing.

Perjanjian persetujuan yang telah ditandatangani di dalam Majlis *Sulh* oleh pihak-pihak yang bertikai sebagai penyelesaian terhadap kes tuntutan mereka dan dikeluarkan perintah penghakiman persetujuan di Mahkamah Syariah adalah mengikat pihak-pihak dan boleh disahkan serta dikuatkuasa. Berdasarkan kepada Arahan Amalan No.5 tahun 2006 telah menyatakan dengan jelas status perjanjian persetujuan *sulh* yang telah menepati hukum syarak dan direkodkan serta dijadikan perintah persetujuan oleh mahkamah tidak boleh ditarik balik dan dibuat rayuan.

Di dalam kes *Tauran bin Abdul Hamid v Junaida bt Isa* [2012] 1 SHLR 76, perjanjian persetujuan telah dicapai bagi memasukkan harta-harta ketinggalan di atas perjanjian persetujuan di dalam kes tuntutan harta sepencarian yang telah dilaksanakan oleh pihak plaintif dan defenden yang kedua-duanya telah meninggal dunia. Penghakiman persetujuan yang telah dicapai ini menjelaskan bahawa mekanisme *sulh* adalah berperanan menyelesaikan aspek yang rumit dan persoalan berkaitan bidang kuasa yang boleh mendatangkan konflik dari sudut perundangan sekiranya kes ini dibicarakan. Perintah penghakiman persetujuan ini mengikat pihak-pihak dan perintah Mahkamah Syariah ini perlu dilaksanakan oleh pihak pentadbir tanah yang berkaitan selaras dengan peruntukan undang-undang. Di dalam kes ini, hakim bicara telah menilai syarat-syarat yang memenuhi kesahihan *sulh* sebagai penyelesaian kes. Berdasarkan kepada persetujuan pihak defenden terhadap kesemua tuntutan plaintif, beliau berpandangan bahawa syarat-syarat *sulh* tersebut telah dipenuhi.

Kehadiran pihak-pihak untuk hadir menghadiri majlis *sulh* serta memberi sebarang pandangan atau keterangan di dalam majlis *sulh* adalah tidak terikat dengan peruntukan bidangkuasa mahkamah sedia ada dan prosedur khususnya dari aspek memberi keterangan bersumpah, iqrar, kesaksian (syahadah) dan bayyinah. Di dalam kes *Hawa binti Embong lwn Ahmad bin Muda* [1425H] 17/2 JH 199. Mahkamah Tinggi Terengganu telah menolak permohonan kes harta sepencarian kerana kegagalan plaintif membuktikan kesnya ke tahap yakin atau berat sangka (*zan al ghalib*) berdasarkan kepada seksyen 72, 73 dan 74 Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah Terengganu 2001. Dalam kes yang melibatkan perbicaraan, aspek-aspek pembuktian melalui penzahiran dokumen hartanah dan

keterangan saksi adalah satu keperluan bagi mensabitkan sesuatu pendakwaan. Oleh itu, *sulh* adalah satu kaedah yang lebih ringkas yang tidak perlu melalui prosedur perbicaraan yang biasanya memakan masa dan kos serta berisiko ditolak kerana kekurangan bukti dan keterangan.

Di dalam kes harta sepencarian ***Fauziah Begum Binti Mohideen Batcha lwn Imran Bin Harun*** (Kes Mal No 05200-017-0124-2018), persetujuan di dalam majlis *sulh* dicapai melalui penyerahan keseluruhan hartanah yang terbabit kepada pihak plaintif. Hartanah yang terlibat adalah sebuah rumah teres PT No. 25539, Mukim Setul, Daerah Seremban, Negeri Sembilan yang didaftarkan di atas nama plaintif dan sebuah apartment kos rendah No Hak Milik H.S (D) 122289 Mukim Labu, Daerah Seremban, Negeri Sembilan yang didaftarkan di atas nama Plaintif dan Defenden. Di dalam terma perjanjian juga turut menyebut bahawa Defendan bersetuju untuk tidak membuat apa-apa tuntutan ke atas harta-harta tersebut.

Berbeza dengan ***kes Rajji Binti Saidun lwn Habsah binti Mat dan seorang lagi***(Kes Mal No 05200-017-0258-2018) penyelesaian telah dicapai di dalam majlis *sulh* di mana pihak-pihak bersetuju supaya harta alih dan tidak alih yang dipersetujui sebagai harta sepencarian itu dibahagikan iaitu ½ bahagian sebagai harta sepencarian dan ½ bahagian sebagai harta pusaka yang akan dibahagikan mengikut pembahagian faraid di antara ahli waris.

Di dalam kes-kes sedemikian, mahkamah mengeluarkan perintah penghakiman persetujuan dan merekodkan terma-terma perjanjian persetujuan yang telah ditandatangani. Hakim bicara akan memastikan bahawa pihak-pihak yang menandatangani perjanjian tersebut memahami dan bersetuju secara rela hati terhadap persetujuan yang telah dicapai di dalam majlis *sulh* sebelum mengeluarkan perintah persetujuan. Ini adalah kerana perintah penghakiman persetujuan yang telah dijadikan perintah dan menepati hukum syarak tidak boleh dirayu atau ditarik balik.

Berdasarkan dapatan kajian isu-isu pelaksanaan *sulh* melibatkan hartanah turut menghadapi permasalahan yang berkaitan dengan pentadbiran hartanah yang berasaskan kepada Kanun Tanah Negara 1965 dan undang-undang berkaitan. Antara isu yang dikenalpasti adalah berkaitan dengan sekatan-sekatan pemilikan mengikut undang-undang, hartanah yang kompleks, harta gadaian, hak milik strata dan sebagainya. Senarai sekatan-sekatan tersebut telah dinyatakan di dalam seksyen 4(2), Kanun Tanah Negara dan statut-statut yang berkaitan. Namun melalui kes-kes *sulh* yang telah diputuskan membuktikan bahawa *sulh* telah berperanan sebagai satu mekanisme yang berupaya membantu mengatasi permasalahan dan sekatan-sekatan tersebut melalui komitmen dan kemahiran pegawai *sulh* yang berpengetahuan dalam undang-undang tanah dan pengendalian kes.

Berdasarkan kepada peruntukan Akta Tanah (Kawasan Penempatan Berkelompok) 1960, pembahagian terhadap kes-kes yang melibatkan pusaka atau harta sepencarian perlulah dilaksanakan mengikut syarat-syarat pemilikan tanah berkenaan. Sekatan pemilikan atau pembahagian ini adalah isu perundangan yang menjadi antara aspek yang perlu diambil perhatian di dalam menyediakan perjanjian penyelesaian di dalam Majlis *Sulh*. Apabila berlaku kematian seorang peneroka pada masa tanahnya masih di bawah Daftar Pegangan Desa, maka pembahagian tanah FELDA tertakluk kepada Akta Tanah (Kawasan Penempatan Berkelompok) 1960. Seksyen 16 Akta itu mengkehendaki supaya tanah pegangan desa (*rural holding*) itu diturun milik kepada seorang waris yang berhak sahaja. Jika lebih dari seorang yang berhak dan mereka tidak setuju secara muafakat melantik seorang sahaja daripada mereka pentadbir tanah boleh menjual pegangan itu dan hasil jualanannya dibahagikan dikalangan orang-orang yang berhak mengikut faraid.

Dalam ***kes Maliha binti Monthai lwn Abdul Halim bin Abdul Rahman dan 4 Yang Lain*** (No Kes Mal 05200-017-0285-2018) kes harta sepencarian melibatkan plaintif sebagai isteri kepada arwah suaminya dan defendan adalah anak-anak arwah seramai 5 orang. Di dalam kes ini, persetujuan dicapai di dalam majlis *sulh* antara plaintif dan defendan-defendan untuk menyerahkan keseluruhan hartanah yang terlibat kepada plaintif secara keseluruhan sebagai harta sepencarian. Hartanah yang tersebut adalah sebuah rumah dan tapak rumah, sebidang tanah ladang seluas 3 ekar dan sebidang tanah ladang seluas 7 ekar yang terletak di dalam Tanah Rancangan Felda Palong 6, Mukim Rompin, Daerah Jempul Negeri Sembilan. Walaupun di dalam perjanjian ini tidak disebut istilah melepaskan hak tetapi ia secara tidak langsung menjelaskan unsur kerelaan pihak-pihak defendan di dalam akad persetujuan itu untuk

mencapai penyelesaian secara damai tanpa menuntut hak mereka dalam bentuk pemilikan hak milik, tukar ganti dalam bentuk kewangan, hasil terbitan atau manfaat daripada hartanah-hartanah berupa ladang kawasan pertanian berkelompok tersebut.

Dalam kes-kes tuntutan harta sepencarian melibatkan harta gadaian di institusi kewangan, mengikut peruntukan Kanun Tanah Negara 1965, orang yang mencagar tanah adalah pemilik yang sah dan dijamin di bawah kanun. Status pemilikan hartanah tersebut tidak berpindah milik kepada institusi kewangan sebagai pembiaya pinjaman kerana tiada apa-apa transaksi dibuat bagi maksud sebarang pindah milik. Walau bagaimanapun pihak pembiaya pinjaman tetap dikira sebagai pihak yang berkepentingan ke atas tanah tersebut dan masih mempunyai hak pada sudut undang-undang (Akmal Hidayah Halim, 2018).

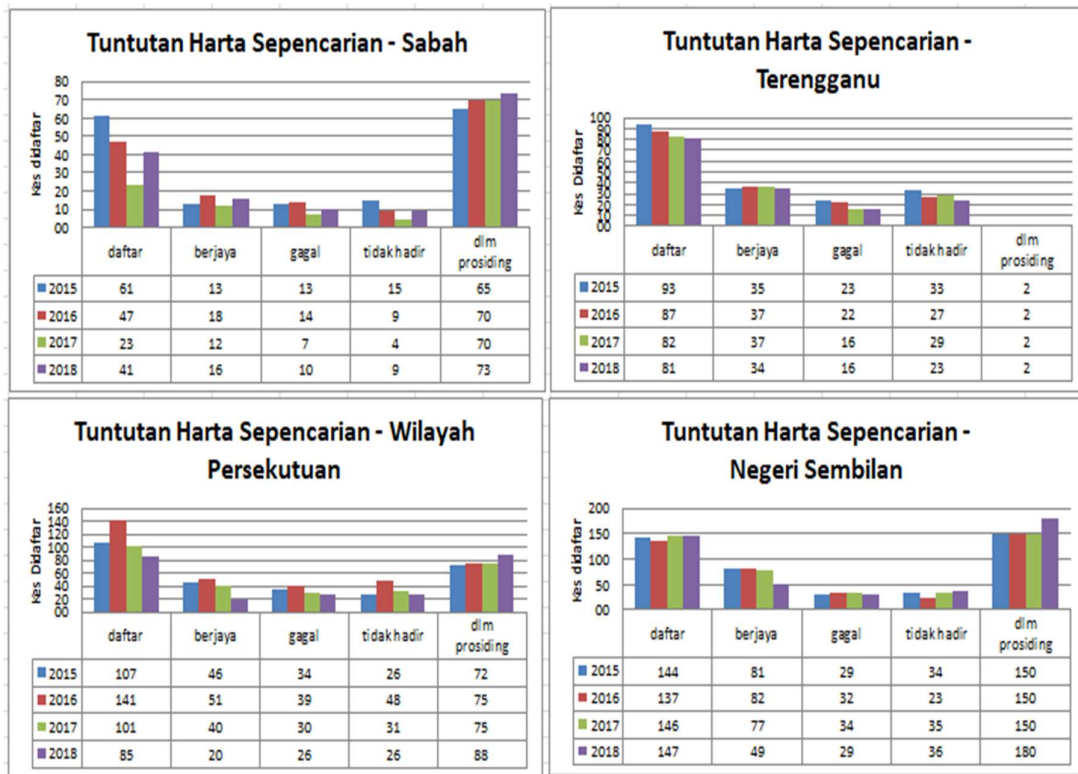
Dalam *kes Faridah binti Jamil lwn Mohd. Hanafi bin Rahim* (No Kes Mal 02100-017-0509-2017) kedua-dua pihak telah mencapai penyelesaian persetujuan terhadap tuntutan ke atas hartanah berupa sebuah rumah di atas tanah No hak milik HSD 119912, Bandar Sungai Petani, Daerah Kuala Muda, Kedah. Status hartanah tersebut adalah masih di dalam gadaian kepada *Minister of Finance (Incorporated)* Malaysia. Kedua-dua pihak telah bersetuju bahawa hartanah tersebut adalah merupakan harta sepencarian mereka berdua. Bagi tujuan penyelesaian kedua-duanya bersetuju supaya bayaran berjumlah RM8,000 dijelaskan secara ansuran sebanyak RM 150 sebulan berkuatkuasa pada 1 Januari 2020 sehingga selesai pembayaran penuh. Persetujuan tersebut telah direkodkan oleh hakim bicara dan perintah penghakiman persetujuan dikeluarkan.

Kes tuntutan harta sepencarian adalah merupakan kes yang sukar untuk diselesaikan berbanding kes-kes lain yang *disulhkan*.¹ Namun merujuk kepada Jadual 1 statistik kes-kes *sulh* tuntutan harta sepencarian yang mencapai status selesai–berjaya adalah pada kadar 40-45 % yang menyamai peratus kejayaan kes-kes *sulh* secara keseluruhan. Berdasarkan kepada statistik kes *sulh* yang dilaporkan dalam Laporan Statistik Kes *Sulh* (Buletin JKSNNS Siri 1/2018, Bil 19) mendapati sebahagian besar kes melebihi 50% telah berjaya diselesaikan melalui perundingan dalam *Majlis Sulh*. Bagi kes-kes yang berjaya mencapai persetujuan, satu perjanjian penyelesaian akan ditandatangani oleh kedua-dua pihak yang bertikai dijadikan perintah penghakiman persetujuan oleh hakim bicara. Proses ini dikira menjimatkan masa mahkamah dan pihak-pihak yang bertikai berbanding dengan tempoh masa yang lebih panjang sekiranya melalui proses perbicaraan.

Bagi melihat aspek prestasi majlis *sulh* bagi mengendalikan kes-kes tuntutan harta sepencarian ini, maka statistik kes-kes *sulh* bagi kes harta sepencarian daripada tahun 2015 hingga 2018 ini dianalisis. Berdasarkan kepada Jadual 1, statistik yang dikeluarkan oleh JKSM bagi kes-kes tuntutan harta sepencarian yang dirujuk kepada majlis *sulh* di Mahkamah Tinggi Syariah Negeri Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur, Terengganu, Sabah dan Negeri Sembilan yang dijadikan fokus kajian ini sebagai persampelan kajian mewakili Mahkamah Syariah seluruh Malaysia. Bilangan kes-kes yang didaftarkan adalah berbeza di antara negeri-negeri terbabit.

¹ Temu bual bersama Pegawai Sulh 3 pada 19 April 2018

Jadual 1: Statistik Kes *Sulh* Tuntutan Harta Sepencarian Tahun 2015-2018 bagi Terengganu, Sabah, Wilayah Persekutuan Negeri Sembilan

Sumber : Jabatan Kehakiman Syariah Malaysia

Berdasarkan kepada statistik kes *sulh* Mahkamah Tinggi Syariah Negeri Terengganu bagi kes tuntutan harta sepencarian dari tahun 2015 hingga 2018 menjelaskan bahawa kes-kes yang berstatus selesai-berjaya sentiasa mengatasi kes selesai-gagal. Dalam purata kes selesai-berjaya pada kadar 36 kes setahun berbanding purata kes selesai-gagal 19 kes membuktikan bahawa *sulh* telah berperanan secara berkesan bagi menyelesaikan pertikaian antara pihak-pihak. Namun pada aspek ketidakhadiran, purata kes *sulh* tersebut adalah pada kadar 28 kes setahun dan suatu tindakan proaktif perlu dirangka bagi mengatasi isu ketidakhadiran ke Majlis *Sulh* ini. Apa yang lebih membanggakan apabila unit *sulh* Jabatan Kehakiman Syariah Negeri Terengganu telah berjaya mengurangkan penangguhan kes yang masih di dalam prosiding *sulh* setiap tahun hanya pada kadar dua kes sahaja. Antara pendekatan yang diambil adalah membuat panggilan telefon susulan kepada pihak-pihak yang tidak hadir pada sesi *sulh* sebelumnya membolehkan pegawai *sulh* atau pembantu *sulh* mengetahui status pihak-pihak tersebut sama ada akan hadir atau tidak pada sesi *sulh* yang telah ditentukan pada masa depan.²

Berdasarkan kepada statistik kes *sulh* Mahkamah Tinggi Syariah Negeri Sembilan bagi kes tuntutan harta sepencarian dari tahun 2015 hingga 2018 menjelaskan bahawa kes-kes yang berstatus selesai-berjaya sentiasa mengatasi kes selesai-gagal. Dalam purata kes selesai-berjaya pada kadar 72 kes setahun berbanding purata kes selesai-gagal 31 kes membuktikan bahawa *sulh* telah berperanan secara berkesan bagi menyelesaikan pertikaian antara pihak-pihak. Namun pada aspek ketidakhadiran, purata kes *sulh* tersebut adalah pada kadar 32 kes setahun. Apa yang lebih ketara adalah kadar purata penangguhan kes yang masih di dalam prosiding *sulh* setiap tahun pada kadar 157 kes mengatasi kadar purata daftar kes baru iaitu 144 kes setahun. Kes-kes *sulh* yang tertangguh ini menjadi bebanan tugas hakiki pegawai *sulh* dalam mengendalikan majlis *sulh* yang menuntut kesabaran dan kemahiran khusus di dalam merangka penyelesaian yang mampu diterima oleh pihak-pihak dalam waktu yang ditetapkan.

²Temu bual dengan Pegawai Sulh 1 pada 8 April 2018

Pendekatan Jabatan Kehakiman Syariah Negeri Sembilan yang menetapkan tempoh masa kes diperingkat majlis *sulh* adalah 60 hari sahaja. Tempoh masa 60 hari ini berbeza dengan amalan pelaksanaan *sulh* di negeri-negeri lain iaitu selama 90 hari.³

Berdasarkan kepada statistik kes *sulh* Mahkamah Tinggi Syariah Wilayah Persekutuan bagi kes tuntutan harta sepencarian dari tahun 2015 hingga 2018 menjelaskan bahawa kes-kes yang berstatus selesai-berjaya mengatasi kes selesai-gagal. Dalam purata kes selesai-berjaya pada kadar 39 kes setahun berbanding purata kes selesai-gagal sebanyak 32 kes membuktikan bahawa *sulh* telah berperanan secara baik bagi menyelesaikan pertikaian antara pihak-pihak. Namun pada aspek ketidakhadiran, purata kes *sulh* tersebut adalah pada kadar 33 kes setahun. Kadar purata penangguhan kes yang masih di dalam prosiding *sulh* setiap tahun pada kadar 78 kes lebih rendah daripada kadar purata daftar kes baru iaitu 108 kes setahun. Isu ketidakhadiran ke Majlis *Sulh* dan kes-kes *sulh* yang tertangguh masih lagi menjadi permasalahan yang perlu ditangani secara berkesan.

Berdasarkan kepada statistik kes *sulh* Mahkamah Tinggi Syariah Negeri Sabah bagi kes tuntutan harta sepencarian dari tahun 2015 hingga 2018 menjelaskan bahawa kes-kes yang berstatus selesai-berjaya sentiasa mengatasi kes selesai-gagal. Dalam purata kes selesai-berjaya pada kadar 15 kes setahun berbanding purata kes selesai-gagal 11 kes membuktikan bahawa *sulh* telah berperanan baik. Namun pada aspek ketidakhadiran, purata kes *sulh* tersebut adalah pada kadar sembilan kes setahun. Kadar purata penangguhan kes di dalam prosiding *sulh* setiap tahun pada kadar 70 kes mengatasi kadar purata daftar kes baru iaitu 43 kes setahun. Peningkatan kes-kes *sulh* yang tertangguh ini akan terus meningkat sekiranya tidak diurus secara lebih berstrategik untuk mengatasinya.

Isu ketidakhadiran ke Majlis *Sulh* adalah merupakan faktor yang besar yang menjadikan peranan *sulh* untuk menyelesaikan kes tuntutan harta sepencarian dan pengurusan kes tidak dapat direalisasikan. Berdasarkan kepada statistik jumlah kes yang tidak hadir adalah hampir menyamai kes berstatus selesai-gagal. Kehadiran ke majlis *sulh* amat bergantung pada kerjasama pihak-pihak bagi membolehkan majlis *sulh* yang telah diberi notis kehadiran dapat dijayakan. Kesedaran dan kesediaan untuk berunding mampu untuk memastikan majlis *sulh* dapat berjalan dengan lancar dan mencapai persetujuan secara damai. Terdapat banyak kemungkinan pihak-pihak yang bertikai ini tidak hadir ke majlis *sulh*, antaranya adalah kerana tiada kesedaran untuk mendapat penyelesaian secara mekanisme *sulh* atau terpengaruh dengan pihak-pihak yang tidak menyokong penyelesaian melalui majlis *sulh*.

Jadual 1 ini juga membuktikan bahawa kes-kes yang masih dalam prosiding majlis *sulh* begitu tinggi melainkan di negeri Terengganu yang mampu menyelesaikan kes *sulh* tanpa perlu tangguhan ke majlis *sulh* seterusnya pada tahun yang sama. Tindakan untuk menelefon pihak-pihak yang tidak hadir bagi memberi peluang kedua untuk hadir ke majlis *sulh* adalah antara tindakan yang dibuat bagi memastikan pihak-pihak yang terbabit hadir pada tarikh dan masa ditetapkan. Peranan pegawai *sulh* dan pembantu *sulh* bagi tujuan pemakluman secara perhubungan telefon ini terbukti berkesan untuk mempengaruhi pihak-pihak terbabit untuk hadir ke majlis *sulh*. Oleh itu pada aspek pelaksanaan *sulh* yang berkesan beberapa pendekatan yang lebih strategik perlu dikemukakan melalui perkongsian pengalaman bersama antara pegawai-pegawai *sulh* di negeri-negeri. Tempoh masa kes yang seharusnya berada di peringkat majlis *sulh* juga mula diberi perhatian oleh pihak mahkamah bagi memastikan kes-kes *sulh* ini dapat disegerakan penyelesaiannya. Namun statistik ini membuktikan bahawa peratusan kes selesai-berjaya diselesaikan masih mengatasi kes berstatus selesai-gagal.

Oleh sebab asas *sulh* adalah merupakan akad dan persetujuan bersama bagi penyelesaian tuntutan kes maka perjanjian yang ditandatangani di dalam majlis *sulh* adalah mengandungi persetujuan secara bertulis berkaitan pensabitan status hartanah yang dimaksudkan dan tanggungjawab pihak-pihak yang mengikat. Penelitian atas asas hukum syarak, fakta, dan undang-undang bagi tujuan pensabitan dapat menyelesaikan kes hartanah yang menyentuh pelbagai isu dan permasalahan yang rumit. Modifikasi pelaksanaan *sulh* perlu dibuat bagi memenuhi keperluan semasa dan mengatasi kesukaran yang wujud selaras dengan prinsip keadilan syariah Islam yang meraikan perkembangan zaman dan tidak membebankan.

³Temu bual dengan Pegawai Sulh 3 pada 19 April 2018.

Ketidakhadiran pihak-pihak ke majlis *sulh* adalah antara faktor-faktor kegagalan majlis *sulh* untuk mencapai persetujuan (Raihanah Azahari, 2008). Pengalaman pengendalian tatacara *sulh* di atas talian membuka satu prosedur baru untuk pengendalian sesi *sulh* bagi mana-mana pihak yang berada berjauhan dan tidak mampu untuk hadir secara fizikal ke dalam majlis *sulh*. Prosiding bagi majlis *sulh* atas talian dan syarat-syarat yang ditentukan boleh diteruskan kepada kes-kes *sulh* di mana pihak-pihak enggan bertemu secara bersemuka. Oleh sebab itu adalah dijangka isu ketidakhadiran ke Majlis *Sulh* dapat dikurangkan jika pengendalian majlis *sulh* di atas talian ini mampu diperluaskan.

Kedudukan *sulh* bukan hanya sebagai proses perundingan secara damai bagi mencapai persetujuan bersama antara pihak-pihak tetapi menjadi sebahagian daripada pengurusan kes mahkamah. Pertemuan awal pihak-pihak atau salah satu pihak di hadapan pegawai *sulh* adalah dikira sebutan kes kali pertama perlu diperincikan proses kerja di setiap peringkat tersebut. Kehadiran pihak-pihak ke majlis *sulh* dapat merealisasikan konsep pengurusan kes Mahkamah Syariah yang lebih teratur walaupun pihak-pihak tidak dapat mencapai kes *sulh* yang berstatus selesai-berjaya.

Di dalam konteks peranan *sulh* sebagai pengurusan kes, proses *sulh* secara langsung bertindak untuk mengemukakan pendekatan yang membantu pihak-pihak untuk melicinkan perbincangan di mahkamah sekiranya perlu. Di dalam kes-kes yang berstatus selesai-gagal, peranan pegawai *sulh* hendaklah menyampaikan saman kepada pihak-pihak dan menyediakan affidavit penyampaian saman tersebut. Pihak-pihak khususnya defendan juga perlu diingatkan untuk mengemukakan penyata pembelaan untuk dimasukkan ke dalam fail kes bagi tujuan perbincangan akan datang.⁴ Bagi tujuan ini semakan terhadap carta alir proses untuk tujuan pengurusan kes ini perlu dibuat selaras menjadikan *sulh* sebagai mekanisme meringkaskan proses litigasi dan membantu menyelesaikan isu tunggakan kes di Mahkamah Syariah.

Terdapat satu kajian luar negara mendapati bahawa pihak-pihak lebih berpuas hati apabila penyelesaian dicapai melalui mediasi atau *sulh* berbanding proses litigasi. Kajian mendapati 90% daripada pihak-pihak yang mencapai persetujuan berpuas hati dan 82% pihak-pihak yang tidak mendapat persetujuan pihak-pihak tetap berpuas hati dengan keputusan setelah melalui mediasi (Jessica Pearson & Nancy Thoennes, 1985). Ini bermakna peranan mediasi atau *sulh* menguruskan pertikaian pihak-pihak dengan baik di dalam penyelesaian kes.

Cadangan penambahbaikan pelaksanaan *sulh* melibatkan kes harta sepencarian

Modifikasi terhadap pelaksanaan *sulh* menjadi suatu keperluan bagi mencapai kemaslahatan dan meraikan konsep *siyasah syariyyah* yang bersesuaian dengan perkembangan zaman menjadi objektif dan tujuan utama bagi memperkasakan *sulh* (Said Bouheraoua, 2010) untuk perancangan jangka masapanjang. Isu-isu pelaksanaan *sulh* pada sudut perundangan dan pentadbiran seharusnya diatasi melalui pendekatan secara strategik. Tanpa meninggalkan prinsip dan elemen-elemen asas *sulh* yang berteraskan kepada fiqh Islam, sebarang penambahbaikan boleh terus diusahakan dengan memasukkan unsur-unsur pendekatan semasa termasuk kaedah komunikasi dan ilmu kaunseling terkini bagi meletakkan *sulh* sebagai mekanisme penyelesaian pertikaian terbaik di Mahkamah Syariah seluruh Malaysia.

1) Peningkatan kompetensi pegawai *sulh*

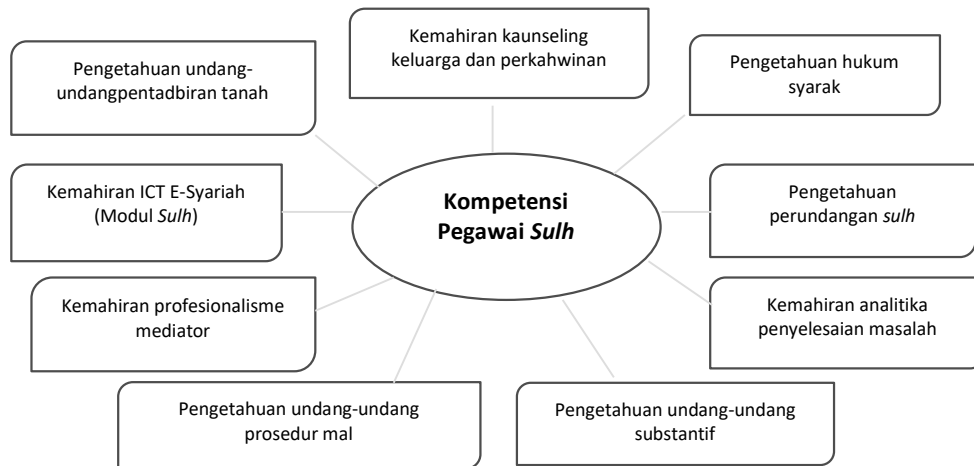
Peranan pegawai *sulh* adalah penting bagi memastikan Majlis *Sulh* berjalan dengan lancar. Kemahiran komunikasi dan kaunseling yang telah dilalui di dalam kursus-kursus latihan yang disusun oleh pihak JKSM dan negeri-negeri telah memberi nilai tambah ke atas keupayaan pegawai *sulh* di dalam mengendalikan majlis *sulh* yang berkesan. Namun bagi memenuhi perkembangan semasa kemahiran dan kepakaran dalam pengendalian majlis perlu dipertingkatkan dengan ilmu-ilmu kemahiran komunikasi, pengurusan konflik dan pemahaman undang-undang. Kursus-kursus lanjutan yang bertaraf

⁴Temu bual dengan Pegawai *Sulh* 1 pada 8 April 2018

profesional juga perlu diperluaskan kepada pegawai syariah untuk kelayakan sebagai pegawai *sulh* dan berkepakaran (Norman Zakiyy, Chow Jen-Tchiang, 2010). Siri pembentangan kertas-kertas kerja dan pendedahan tentang kemahiran pengendalian *sulh* dan perundangan semasa oleh pegawai-pegawai yang berpengalaman perlu diadakan secara berkala.

Carta 2 menjelaskan keperluan kemahiran dan pengetahuan bagi tujuan peningkatan kompetensi dan profesionalisme pegawai *sulh*.

Carta 2:Keperluan Kemahiran dan Pengetahuan bagi Kompetensi dan Profesionalisme Pegawai Sulh

Sumber: Analisis Data Nivivo

2) Menyelaras Aspek Penghakiman Persetujuan dan Semakan Kehakiman Kes-kes Sulh

Kajian mendapati perintah persetujuan yang dikeluarkan oleh Mahkamah Syariah masih dibuat semakan kehakiman oleh pihak-pihak dan pentadbir tanah yang bertanggungjawab menguatkuasakan perintah berkaitan. Sehubungan dengan itu dicadangkan satu garis panduan dikemukakan agar tindakan semakan tersebut adalah dibuat selaras dengan perundangan dan tidak menjejaskan pihak-pihak berkepentingan ke atas hartanah-hartanah yang dipertikaikan termasuk prosedur pengeluaran keputusan atau perintah penghakiman persetujuan.

Terdapat juga kes di mana hakim bicara telah mengeluarkan perintah penghakiman di atas persetujuan yang dibuat tanpa kehadiran pihak dan tiada wakalah yang disempurnakan. Di dalam kes semakan kehakiman *Siti Mariam bt. Hj Samat Iwn Marlia bt. Abbas*, (Kes Mal No 14000-003-0048-2013) Mahkamah Rayuan Syariah Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur telah membatalkan perintah penghakiman persetujuan yang telah dibuat di dalam kes yang *disulhkan* di mahkamah tinggi syariah sebelumnya atas sebab wakil yang mendakwa mewakili pihak yang menyatakan persetujuan itu tidak memenuhi syarat-syarat wakalah yang sepatutnya mengikut hukum syarak dan undang-undang. Dalam kes Mahkamah Tinggi Syariah Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur tersebut, hakim bicara telah terkhilaf di dalam menerima persetujuan di atas anggapan bahawa semua defendan telah bersetuju walaupun ada defendan yang tidak hadir.

3) Mempromosikan Perkhidmatan Sulh dan Mendapat Maklum Balas daripada Pelanggan

Galakan dan promosi *sulh* ini perlu dipergiatkan agar masyarakat menyedari kepentingan dan keberkesanan mekanisme *sulh* yang berperanan membantu untuk mempercepatkan penyelesaian kes mereka. Aktiviti promosi melalui media elektronik, media cetak dan media sosial seharusnya dipergiatkan lagi bagi memberi kefahaman tentang proses perjalanan *sulh* tersebut. Usaha-usaha mempromosikan *sulh* perlu dibuat beriringan dengan penyediaan ruang untuk menerima maklum balas

pelanggan terhadap perkhidmatan *sulh* yang telah disediakan. Kesedaran masyarakat adalah perlu bagi mengurangkan isu ketidakhadiran ke majlis *sulh* dan menyelesaikan kes-kes tertunggak.

4) Pengendalian kes *sulh* secara atas talian

Situasi perkembangan pandemik Coronavirus yang melanda dunia secara meluas pada awal tahun 2020 telah membawa kepada norma baru di dalam kehidupan termasuk di dalam pengendalian mediasi atau *sulh* di mahkamah dengan mengutamakan aspek keselamatan. Sehubungan dengan itu satu garis panduan yang seragam menjadi satu keperluan bagi mengadakan sesi *sulh* secara dalam talian yang mematuhi SOP yang digariskan. Tatacara pengendalian *sulh* ini bermula dengan pihak-pihak membuat permohonan untuk menghadiri sesi *sulh* dengan mengisi borang di atas talian menggunakan email rasmi Mahkamah Syariah yang berkaitan. Pemakluman secara email tentang kelulusan dan tarikh *sulh* akan ditetapkan turut dinyatakan syarat-syarat bagi menghadiri sesi *sulh* tersebut. Majlis *sulh* disyaratkan diadakan di dalam bilik yang tiada orang lain selain pihak berkenaan sahaja dengan berpakaian sopan dan menutup aurat. Penggunaan aplikasi perisian *Sykpe* atau *Zoom* akan ditentukan kata kunci yang khusus bagi memastikan kerahsiaan semasa sesi *sulh* tersebut dijalankan (Lim Chong Fong, 2020).

Perundingan *sulh* yang berjaya akan disediakan satu tarikh khusus kepada pihak-pihak untuk hadir ke mahkamah bagi menandatangani perjanjian penyelesaian yang telah dipersetujui dan prosiding pengendorsan di hadapan hakim bagi perintah penghakiman persetujuan. Manakala bagi kes *sulh* yang tidak berjaya akan diberi tarikh untuk sebutan di hadapan hakim bagi maksud perbicaraan.

Kesimpulan

Pelaksanaan *sulh* berupaya membantu Mahkamah Syariah pada aspek pengurusan dan penyelesaian kes-kes tuntutan harta sepencarian melibatkan hartanah. Bidang kuasa Mahkamah Syariah yang terhad dalam pentadbiran hartanah tidak menjejaskan peranan pegawai *sulh* bagi mencapai penyelesaian kes berasaskan kepada perundangan statutori dan garis panduan yang lengkap dalam bentuk Manual Kerja *Sulh* dan Arahan Amalan. Isu-isu pelaksanaan *sulh* menuntut usaha-usaha penambahbaikan dibuat bagi menangani cabaran semasa dan permasalahan yang dihadapi. Sehubungan dengan itu, prospek *sulh* pada masa hadapan bukan lagi merupakan alternatif kepada perbicaraan tetapi menjadi sebahagian daripada perkhidmatan mahkamah yang semakin diterima oleh masyarakat Islam kini.

RUJUKAN:

Ainul Jaria Maidin & Intan Syahrina (2010), “*Alternative Dispute Resolution for Resolving Use and Environment Disputes in Malaysia*” dalam *Mediation in Malaysia : The Law and Practice*, hal. 192-193.

Akmal Hidayah Halim (2018), *Administration of Estates in Malaysia Law and Procedure* (Subang Jaya: Sweet & Maxwell, 2018) hal. 51-52.

Alāwī, Bughyah al Mustarsyidīn (1952), (Thailand: Maktabah wa Matba’ah Muḥammad al-Nahrī wa Awlādhī, 1952) hal 159.

Ibrahim bin Lembut (1429H), “Kaedah dan Keseragaman di dalam Pembahagian Harta Sepencarian Harta Pusaka Islam”, JH (1429H) Jld.25 Bhg. 1, hal. 11.

- Jessica Pearson & Nancy Thoennes (1985), *Mediation Versus the Courts in Child Custody Cases*, 1 Negotiation J. (1985), 235.
- Mohd. Norhusairi Mat Hussin (2014), “Konsep Sumbangan dalam Penentuan Pembahagian Harta Sepencarian di Mahkamah Syariah: Perspektif Sosio-Perundangan”, (Tesis Doktor Falsafah Jabatan Syariah dan Undang-undang, Akademi Pengajian Islam, Universiti Malaya, 2014), hal. 262.
- Muhammad Naqib Ishan Khan & Ashgar Ali ed. (2010), *Mediation in Malaysia : The Law and Practice*, ed. (Petaling Jaya : LexisNexis).
- Noorul Huda Sahari et al (2015), *The Effectiveness of Sulh on Matrimonial Asset Division after Death of Spouse*, *Pertanika J. Soc. Sci. & Hum.* 23 (S): 141 – 152.
- Norman Zakiyy, Chow Jen-Tchiang (2010). *Court-Annexed Mediation in Resolving Disputes Relating To Family in Malaysia, What We Need To Know Before We Go Forwarding*, *Malaysian Journal of Syariah and Law*, 2, hal. 145.
- Raihanah Azahari (2008), *Sulh Dalam Kes Kekeluargaan Islam*. (Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya, 2008) hal. 150.
- Salleh Haji Buang (1998), “Ke Arah Pengislaman Kanun Tanah Negara” dalam Makalah Undang-undang Menghormati Ahmad Ibrahim. (Kuala Lumpur: DBP, 1998) hal. 176-178.
- Wan Azimin Adnan dan Ahmad Hidayat Buang (2019). *Pelaksanaan Sulh dalam Kes melibatkan tuntutan Hartanah Orang-Orang Islam di Mahkamah Syariah di Malaysia: Tinjauan Terhadap Kajian Lepas*, *Journal of Shariah Law Research* (2019) V(1) 27-54.
- Buletin Jabatan Kehakiman Syariah Negeri Negeri Sembilan (JKSNNS) Siri 1/2018, Bil 19.
- Pembentangan Hakim Mahkamah Tinggi Malaya, Dato Lim Chong Fong dalam AIAC-CMC Webinar – *Judiciary and ADR – Embracing Mediation for Justice Post Covid -19* pada 27 Jun 2020, 5.30 petang

STATUT

- Akta Undang-undang Keluarga Islam (Wilayah Persekutuan) 1984
Akta Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Wilayah-Wilayah Persekutuan) 1998
Kanun Tanah Negara 1965
Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah Terengganu 2001
Akta Tanah (Kawasan Penempatan Berkelompok) 1960
Arahan Amalan No. 5 Tahun 2003
Arahan Amalan No. 5 tahun 2006
Arahan Amalan No. 6 Tahun 2006
Arahan Amalan No. 1 Tahun 2010
Arahan Amalan No 7 tahun 2015